

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEZIL

MARK BOYLE

C PRESS

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

Mark Boyle

 P R E S S

Brno
2014

Muž, který se zřekl peněz a přežil

Mark Boyle

Překlad: Eva Kadlecová

Jazyková korektura: Václav Křížek

Obálka: Adam Pižurný

Sazba: Radek Střecha

Odpovědný redaktor: Dalibor Kumr

Technický redaktor: Radek Střecha

Autorizovaný překlad z anglického jazyka publikace nazvané *The Moneyless Man: A Year of Freeeconomic Living*.

Copyright © Mark Boyle 2010

Translation © Eva Kadlecová, 2014

Objednávky knih:

www.albatrosmedia.cz

eshop@albatrosmedia.cz

bezplatná linka 800 555 513

ISBN 978-80-264-0511-5

Vydalo nakladatelství CPress v Brně roku 2014 ve společnosti Albatros Media a. s. se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4. Číslo publikace 18823.

© Albatros Media a. s., 2014. Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vydavatele.

1. vydání

ALBATROS MEDIA a.s.

MUŽ KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

„Inspirující a zábavný průvodce po úniku z finanční pasti a novém spojení s realitou.“

Paul Kingsnorth, autor knihy *Real England: The Battle Against the Bland*

„Úchvatné. Dochází k několika velmi důležitým závěrům. Velmi silný pohled ani ne tak do minulosti, jako spíš do budoucna.“

Bill McKibben, autor knihy *Deep Economy*

„Vyzývá k uvažování, inspiruje a otevírá oči. Mark mluví přímo od srdce s nepřekonatelnou upřímností a humorem. Fascinující kniha.“

Brigit Strawbridgeová, hvězda *It's Not Easy Being Green* na BBC

„Příběh o tom, jak se jeden člověk vydal na cestu za zmírněním ‚konzumní exploze‘, když se otočil zády k normálně nikým nezpochybňovaným návykům každodenního ekonomického života. Mark Boyle píše poutavě jako zvěd, který předběhl celý dav, aby vyslal zpět své poselství o lepším světě, kde žijeme ve větší rovnováze s druhými lidmi, planetou, jež nás živí, i sebou samými.“

Andrew Simms, autor knihy *Tescopoly*

„Tuto knihu je radost číst. Významný experiment, závažný pro veškeré otázky od globální udržitelnosti až po lokální komunitu. Boyle ji píše s důvtipem, smyslem pro humor a šlechetností ducha.“

Patrick Whitefield, autor knihy *The Earth Care Manual*

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

„Přečtení zprávy Marka Boyla o jeho odvážném celoročním experimentu nám pomáhá přerušit kouzelnou moc peněz nad naším životem. Připomíná nám, že prostý život může být hodnotným životem. I pokud chcete vyžít jen s méně penězi a ne se žádnými, je pro vás tato kniha nacpaná k prasknutí praktickými tipy pro pohodlné přežití.“

Theo Simon, frontman skupiny *Seize the Day* a aktivista

„Mark Boyle je jedním z proroků hnutí za změnu a to, co píše, je nesmírně důležité – tato kniha je však také úžasným, zábavným i hloubavým nahlédnutím do budoucnosti.“

David Boyle, autor knihy *Bad Company: The Rise and Fall of the Great British Corporation*

Mark Boyle založil celosvětové hnutí „freeconomy“. Webové stránky tohoto absolventa ekonomie a bývalého businessmana (justforthe loveofit.org) se staly středobodem komunitního sdílení s dalšími 15 000 členy. Mark pravidelně přispívá do listu *Guardian* a magazínu *Ethical Consumer* a objevil se v množství britských celostátních médií včetně Sky News, BBC Radio Four, BBC Two, *Daily Mirror*, *Daily Mail*, *Telegraph* a *The Times*.

Pro MKG

OBSAH

Poděkování	9
Předmluva	11
Proč bez peněz?	14
Pravidla sázky	30
Příprava základů	37
Den nenakupování	60
První den	71
Všední realita bez peněz	76
Riskantní strategie	85
Vánoce bez peněz	94
Hladové mezidobí	111
Příchod jara	119
Nezvaní hosté a vzdálení druhové	135
Léto	146
Klid před bouří	171
Konec?	183
Ponaučení z roku bez peněz	202
Doslov	213
Užitečné webové stránky	217
Rejstřík	219

PODĚKOVÁNÍ

Na titulu této knihy stojí mé jméno, z čehož vyplývá, že tato slova jsou má. To je ale pravda jen napůl. Nenárokuji si žádné jejich vlastnictví. Jak bych mohl? Jsou jen sumou všeho, co jim předcházelo – lidí, s nimiž jsem se setkal, knih, jež jsem přečetl, písní, s nimiž jsem vyrůstal, řek, ve kterých jsem plaval, dívek, které jsem líbal, filmů, které jsem zhlédl, tradic, které jsem poznal, filosofů, jež jsem studoval, chyb, které jsem napáchal, násilí, jež jsem viděl, i lásky, jejímž svědkem jsem se stal.

Je několik mně velmi blízkých lidí, kterým bych chtěl upřímně vyjádřit svou vděčnost (jedno dementi – pokud tu nejste jmenováni, neznamená to, že bych vás neměl rád). Našim, Marian a Josie, za to, že mi dali všechno, co jen mohli, i za jejich neutuchající podporu. Lidem jako Chris a Suzie Adamsovi (a maličký Oak), Dwan, Markus a Olivia (abych jich jmenoval aspoň pár), kteří mi pomohli stavět tuto cestu a kteří tu pro mě byli, když jsem se po ní poprvé vydal, když jsem po ní klopýtal, a pomáhají mi dodnes. Marii za její lásku a nezlomné pouto, které mě k ní pojí. Fergusovi za to, že mi byl majákem v temnotách a připomínal mi, proč to všechno dělám. Lidem jako Marty, Stephen a Gerard, kteří se vydali po odlišných cestách, ale kteří pro mě definují slovo „přátelství“. Mé komunitě, blízké i vzdálené, jejíž bohatství vědomostí, dovedností a přátelství pro mě mělo v posledním roce hodnotu

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

dalece přesahující peníze. Mikeovi z *Oneworld*, mému fantastickému vydavateli, kterému byste měli poděkovat, pokud se vám – z nějakého podivného důvodu – tato kniha zalíbí, a Sallyanne za to, že mi byla tím nejlepším agentem na světě.

A konečně také děkuji tisícům lidí, kteří se se mnou během celého roku spojili, aby mi nabídli svou podporu, i těm, kdo mě kritizovali, protože mi tím připomínají, že můj názor je jen jedním z mnoha a že se mám ještě hodně co učit.

PŘEDMLUVA

MEZINÁRODNÍ DEN NENAKUPOVÁNÍ, 28. LISTOPAD 2008

Načasování prostě nemohlo být lepší. Pět minut po šesté hodině v podvečer mého posledního dne ve finančním otroctví se obchody, co se mě týče, uzavřely na celý následující rok. Byl to nečekaně dlouhý den; média se nějak doslechla o mých plánech žít celý rok bez peněz, a tak – místo abych dělal poslední přípravy pro svůj odvážný společenský experiment a, co je důležitější, pochutnával si na posledním půllitru ve své oblíbené hospodě – jsem dělal rozhovor za rozhovorem. Ze zvuku vlastního hlasu, který odpovídal znovu a znovu na tytéž otázky, už se mi začínalo dělat lehce nevolno.

Po cestě domů na kole z posledního rozhovoru v BBC, zkratkou přes jednu obzvlášť opileckou, neonovou a rozbitým sklem pokrytou čtvrt Bristolu, jsem ucítil, jak se mi zadní kolo nepříjemně rozvíklalo. Nestalo se nic hrozného, jen jsem trochu píchnul, ale je to symbolický příklad výzev, kterým teď budu čelit každý den po dalších dvanáct měsíců. Jsem skoro třicet kilometrů od svého karavanu, kde jsem si pošetile zapomněl

sadu na opravu kola, ale mohl bych se zastavit doma u své dívky Claire a tam duši zalepit. Starosti mi dělá jen to, že budu muset táhnout tu svou rachotinu se dvěma těžkými koši na zadku skoro pět kilometrů. Vzhledem k tomu, že už pět minut si nemůžu koupit nové kolo, nemohlo se mi to staré rozbít ve vhodnější dobu.

Cestou ke Claire se zastavuji u svého kamaráda Fergusse Drennana. Fergus je slavný tím, že vám sežene cokoli, ale jako opravář kol bohužel nestojí za nic. Nicméně zase je to nenapravitelný nadšenec a přesně to teď potřebuju. Časová tíseň společně s obavami z roku, který mám před sebou, si začínají vybírat svou daň. Když se konečně dostáváme domů ke Claire a já bezmyšlenkovitě začínám rozebírat to, co považuji za zadní kolo, on mi mezitím popisuje, jak si mohu vyrobit papír a inkoust z hub. Vyčerpaný, ale zaujatý jeho blábolením, jsem čím dál naštvanější, že se mi nedaří to zatracené kolo sundat. Přesně ve chvíli, kdy mě napadá, že bych měl okamžitě něco sníst, nebo jinak buď omdlím, anebo nacpu Fergusovi do krku pěkně urostlou muchomůrku zelenou, se ozve hlasitě pink! a po zemi se rozeběhne něco, co vypadá docela důležitě. Místo celého kola jsem ve své vyčerpanosti odmontoval zadní převody. To není úplně dobrá zpráva. S výjimkou vlastního těla je tohle kolo nejdůležitější věcí pro celý můj praštěný experiment. Vlastně není jen důležité, je přímo absolutně zásadní. K mnoha mým potenciálním zdrojům potravy a dřeva je to padesátikilometrová okružní cesta pěšky, k většině přátel to mám třicet kilometrů; bez kola by cestování na schůzky bylo zkrátka nemožné a neměl bych ani jiskřičku naděje, že se mi podaří sbírat vyhozené jídlo, které budu po celý rok nevyhnutelně potřebovat.

O kolech toho trochu vím, ale něco tak složitého jako zadní převody už jde mimo mě. Ve své předchozí existenci – s penězi – když se něco na kole vážně pokazilo, zašel jsem do cyklistického krámu, koupil si nové díly a zaplatil milému asistentovi, aby mi je vyměnil. Tuhle

PŘEDMLUVA

možnost už však před sebou nemám. Celý den jsem strávil rozhovory s reportéry o tom, jak jsem se půl roku připravoval, že budu žít celý rok zcela bez peněz, a teď jsem tady, čtyři hodiny před oficiálním začátkem, ležím na zemi, absolutně duševně i fyzicky vyčerpaný, vedle čerstvě rozbitého kola, kolem něhož se točily všechny mé plány. Vzhledem k tomu, že dalšího dne mám uvařit gratis jídlo o třech chodech pro sto padesát lidí, vykouzlené z divoce rostoucích a po městě posbíraných potravin, které jsem ale ještě nesehnal, začínám pociťovat mírné napětí.

Kolo ale nebylo to jediné, co mi dělalo starosti. Byl to jen jeden malý příklad tisíců problémů, s nimiž jsem se setkával v běžném roce. Rozdíl byl, že v minulosti jsem mohl své problémy, kdykoli a kdekoli se objevily, umořit penězi. Uvědomil jsem si, v jak nejisté pozici jsem, že se chystám vstoupit do světa, se kterým mám jen velmi malé zkušenosti. Poprvé jsem se cítil bezbranný. Ty nejjednodušší úkoly, takové, které mi až doteď připadaly zcela samozřejmé, se teď proměnil v extrémně obtížné, ne-li nemožné. Je celý tenhle experiment od samého začátku odsouzený k nezdaru? Rozhodl jsem se na to nemyslet: není odtud úniku, a stejně mě o tom slyšely mluvit miliony lidí, což ještě výrazněji přispívalo k tlaku, který jsem cítil.

A tak, zatímco jsem tu ležel, špinavý od oleje, plný obav, vyčerpaný, vystresovaný, a zíral do stropu, běžely mi hlavou spousty myšlenek. Jak jsem se proboha ve svém životě dopracoval až sem a proč, pro všechny svaté, jsem se pustil do téhle zdánlivě nemožné mise tak veřejně?

1

PROČ BEZ PENĚZ?

S penězi je to trochu jako s láskou. Honěním za nimi trávíme celé své životy, ale jen málo z nás rozumí tomu, čím skutečně jsou. Celé to začalo – v mnoha ohledech – jako jeden fantastický nápad.

Za dávných časů lidé používali u řady ze svých transakcí směnný obchod místo peněz. Když byl trh, lidé se po něm procházeli s čímkoli, co vyprodukovali; pekaři si přinesli pečivo, hrnčíři své kameninové výrobky, sládky přitáhli sudy s pivem a truhláři zase dřevěné lžice a židle. Vyjednávali s jinými lidmi, kteří podle nich mohli mít něco, co zase mělo nějakou cenu pro ně. Byl to opravdu skvělý způsob, jak se lidé mohli družit, ale nebylo to tak efektivní, jak by bývalo mohlo být.

Když pan Pekař měl chuť na pivo, zašel za panem Sládkem. Popovídali si o dětech a potom pan Pekař nabídnul nějaký ten chleba na oplátku za lahodné pivo pana Sládka. Po dlouhou dobu to bylo absolutně v pořádku a obě strany se spolu spokojeně dohodly. Jenže – a právě tady

PROČ BEZ PENĚZ?

se začaly objevovat problémy – někdy paní Sládková prostě neměla chuť na chleba nebo si myslela, že jí ho pan Pekař výměnou za jejich pivo nenabízí dost. Pan Pekař jí ale jinak neměl co nabídnout. Tento problém začal být znám jako „dvojitá shoda potřeb“: každý člověk v transakci musí totiž nabízet něco, co ten druhý chce. Třeba paní Sládková zjistila, že její manžel špatně snáší lepek, a tak pan Pekař jen přispívá k syndromu dráždivého tračníku její méně důležité polovičky. Anebo místo chleba mnohem víc toužila po nové lžici od pana Truhláře a po čerstvé zelenině pana Sedláka. Ubohá paní Sládková v tom všem měla pořádný zmatek.

Jednoho dne do městečka přijel pán v krásném cylindru a dobře střiženém proužkovaném obleku. Lidé ho tu nikdy předtím neviděli. Tenhle chlapík – představil se jako pan Pracháč – zašel na trh a smál se, když sledoval všechny ten shon, kdy se všichni chaoticky míchali mezi sebou a snažili se získat všechno, co potřebovali na celý týden. Když viděl paní Sedlákovou, jak se marně snaží vyměnit svou zeleninu za pár jablek, vzal si ji pan Pracháč stranou a pošeptal jí, aby pozvala všechny lidi z městečka na večer na radnici, protože on zná způsob, jak jim může nesmírně usnadnit život.

Toho večera přišli úplně všichni, rozechvělí vzrušením a celí napjatí, aby se už už dozvěděli, co se jim charismatický cizinec v cylindru a krásném obleku chystá říct. Pan Pracháč jim ukázal deset tisíc ulit kauri, každou označenou jeho signaturou, a dal každému ze stovky obyvatel sto ulit. Řekl jim, že místo toho, aby s sebou tahali těžkopádné sudy piva, bochníky chleba, hrnce a stoličky, mohou používat k obchodu se svým zbožím tyhle ulity. Všechno, co je třeba udělat, je rozhodnout se, za kolik ulit jejich zboží a výrobky stojí, a potom si je začít vyměňovat s pomocí tohoto platidla. „To je rozumné,“ říkali lidé, „naše problémy jsou vyřešeny!“

Pan Pracháč řekl, že se vrátí za rok, a až se vrátí, chce od každého z nich vrátit sto deset ulit. Deset ulit navíc, řekl jim, bude známkou

jejich uznání za to, kolik času jim ušetřil a jak moc jim zjednodušil životy. „To zní spravedlivě, ale kde máme těch deset ulit navíc vzít?“ zeptala se mazaná paní Kuchařová, když pan Pracháč sestoupil z tribuny. Věděla totiž, že vesničané prostě nebudou moci *všichni* odevzdat deset ulit navíc. „Nebojte se, nakonec na to nějak přijdete,“ odpověděl pan Pracháč, zatímco odcházel z města.

To je jednoduchá alegorie toho, jak na svět přišly peníze. To, v co se vyvinuly, už je těmto skromným začátkům na míle vzdálené. Finanční systém začal být tak komplikovaný, že se skoro vzpírá jakémukoli rozumnému vysvětlení. Peníze nejsou jen bankovky a mince, jež nosíme po kapsách; čísla na našich bankovních účtech jsou jen začátek. Máme tu termínované obchody a finanční deriváty, podnikové a komunální dluhopisy, rezervy centrálních bank, hypoteční zástavní listy, které tak proslule způsobily celosvětový kolaps finančních institucí v „credit crunch“ v roce 2008. Existuje tolik nástrojů, indexů a trhů, že ani světoví odborníci nedokážou zcela pochopit, jak spolu vzájemně interagují.

Peníze už dávno nepracují pro nás. My pracujeme pro ně. Peníze převzaly vládu nad světem. Jako společnost uctíváme a klaníme se komoditě, jež nemá žádnou vnitřní hodnotu, na úkor všeho ostatního. A co víc, celé naše pojetí peněz stojí na systému, jenž propaguje nerovnost, destrukci životního prostředí a neúctu k lidskosti.

STUPNĚ ODCIZENÍ

V roce 2007 jsem se více nebo méně účastnil byznysu už skoro deset let. Studoval jsem tři roky obchod a ekonomii v Irsku, následně jsem šest let řídil společnosti s biopotravinami ve Spojeném království. K organickým potravinám jsem se dostal po přečtení knihy o Mahátmá Gándhím v posledním semestru vysoké školy. Způsob, jakým tento člověk žil svůj

PROČ BEZ PENĚZ?

život, mě přesvědčil, že se chci pokusit, aby veškeré mé znalosti a dovednosti byly k nějakému pozitivnímu společenskému užitku, místo abych vstoupil do světa byznysu a vydělával co nejrychleji co nejvíc peněz, jak jsem měl v plánu původně. Jeden z Gándhího výroků, který udeřil na mou citlivou strunu, zněl: „Změnou, kterou hledáme ve světě, se musíme stát my sami,“ a to ať jsme „v menšině jednotlivce, nebo ve většině milionů“. Problém byl, že jsem neměl absolutně nejmenší tušení, jaká změna to je. Organické potraviny mi připadaly (a v mnoha ohledech stále připadají) jako etický průmysl, takže to vypadalo jako dobrý začátek.

Po šesti letech intenzivní práce v průmyslu s biopotravinami jsem jej začal místo jako Svatý grál udržitelnosti, v nějž jsem kdysi věřil, vnímat jako vynikající můstek k ještě ekologičtějšímu životu. Vyskytovala se tu řada problémů běžných v klasickém potravinovém průmyslu: potraviny letecky přepravované přes půl světa, spotřební předměty zabalené v příliš mnoha vrstvách igelitu i velké společnosti skupující malé nezávislé podniky. Postihla mě deziluze a začal jsem hledat nové způsoby, jak se připojit k rostoucímu hnutí lidí po celém světě, které zajímají otázky jako klimatické změny a vyčerpání zdrojů a kteří s nimi chtějí něco dělat.

Jednou večer jsme si povídali s mým dobrým kamarádem Dawnem o několika hlavních světových problémech: robotárnách, destrukci životního prostředí, průmyslových staccích, válkách o zdroje a podobně. Uvažovali jsme o tom, že zasvětime své životy boji s těmito problémy. Ne že by některý z nás měl pocit, že by mohl dosáhnout nějaké velké změny; byly jsme jen dvě malé ryby v ohromně zaneřádném oceánu. Toho večera jsem si uvědomil, že všechny tyto symptomy globálního neklidu nejsou tak docela nesouvisející, jak jsem si dříve myslel, a že jimi prochází společné vlákno jediné velké příčiny: naše odcizení tomu, co konzumujeme. Kdybychom si všichni museli svou potravu sami vypěstovat, jistě bychom jí třetinu nevyhazovali (jak to

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

dnes děláme ve Velké Británii). Kdybychom si museli vyrábět své stoly a židle, nevyhodili bychom je ve chvíli, kdy se rozhodneme změnit výzdobu interiéru. Kdybychom mohli na vlastní oči spatřit výraz ve tváři dítěte, které – pod dozorem ozbrojeného vojáka – stříhá látku na oděv, o jehož koupi na nákupním bulváru uvažujeme, zřejmě bychom se na oblek vykašlali. Kdybychom mohli spatřit podmínky, za kterých se poráží prase, většina z nás by odložila svou housku se slaninou. Kdybychom si museli čistit vlastní pitnou vodu, zcela určitě bychom s ní nesplachovali záchody.

Lidé nejsou ze své podstaty destruktivní; osobně znám jen velmi málo lidí, kteří by chtěli způsobovat utrpení. Ale většina z nás nemá ani nejmenší tušení o tom, že naše každodenní nákupní návyky jsou takto destruktivní. Problém je, že většina z nás nikdy nespatří tyto hrůzné procesy, ani nepozná lidi, kteří pro nás vyrábějí zboží, natož abychom si ho museli vyrábět sami. Sice se podíváme na pár důkazů v masmédiích nebo na internetu, ale mají na nás jen malé účinky; jejich dopady jsou nesmírně zredukovány emocionálním filtrem optických kabelů.

Když jsem došel k tomuto závěru, začalo mě zajímat, co vlastně umožnilo toto extrémní odcizení od toho, co konzumujeme. Odpověď byla nakonec docela jednoduchá. V okamžiku, kdy se zrodil nástroj jménem „peníze“, se všechno změnilo. U jejich zrodu to vypadalo jako vynikající nápad a 99,9 % světové populace si to myslí dodnes. Problém je, čím se peníze staly a co vše nám umožnily dělat. Umožňují nám být absolutně odloučení od toho, co spotřebováváme, i od lidí, kteří vyrábějí námi používané produkty. Počet stupňů odcizení mezi konzumentem a konzumovaným se od rozmachu peněz drasticky zvýšil a – vzhledem ke složitosti dnešních finančních systémů – je větší než kdy dřív. Marketingové kampaně jsou speciálně vymyšlené tak, aby před námi tuto skutečnost zatajily; a protože za nimi stojí miliardy dolarů, daří se jim to velmi úspěšně.

PENÍZE JAKO DLUH

V našem moderním finančním systému je většina peněz vytvářena jako dluh soukromými bankami. Představme si, že existuje jen jediná banka. Pan Kovář, který si až doteď schovával peníze pod matrací, se rozhodne uložit své životní úspory, 100 ulit, do banky. Banka chce přirozeně nějak vydělat, takže se rozhodne rozpůjčovat určitý podíl ulit pana Kováře, řekněme devadesát z nich, a deset si jich uschová do pokladny pro případ, že by si pan Kovář chtěl menší částku vybrat. Další pán, pan Dvořák, si potřebuje půjčit. Jde do banky a s radostí přijme devadesát ulit pana Kováře, které bude muset nakonec vrátit i s úroky navíc. Pan Dvořák si vezme ulity a rozhodne se utratit je za chléb koupený od pana Pekaře. Na konci dne pan Pekař odnese svých nově vydělaných 90 ulit do banky. Vidíte, co se stalo? Pan Kovář původně vložil do banky 100 ulit. Teď, kromě 100 ulit pana Kováře, má banka navíc i 90 ulit pana Pekaře. Ze stovky ulit se stalo sto devadesát. Byly vytvořeny peníze. A co víc, banka teď může půjčovat i část vkladu pana Pekaře! A celý proces může začít nanovo.

Fyzický počet ulit se samozřejmě nezměnil. Kdyby se teď pan Kovář i paní Dvořáková současně rozhodli své ulity vybrat, banka by byla na suchu. Nicméně k tomu dochází jen vzácně, a i kdyby, banka by měla k dispozici ulity od dalších vkladatelů. Problémy začínají ve chvíli, kdy banka rozpůjčuje 90 % ulit všech svých vkladatelů. Výsledkem je, že ze všech ulit na všech bankovních účtech tohoto fiktivního světa existuje pouze 10 %! Kdyby všichni vkladatelé zároveň chtěli více než 10 % celkového množství ulit, banka zkolabuje („run na banku“) a lidé si uvědomí, že banka *vytváří* imaginární peníze.

Celý tento systém může působit směšně, ale přesně k tomu dochází dnes, den co den, v každé zemi celého světa. Místo jedné banky jich ale máme tisíce. Místo ulit kauri máme nespočet světových měn. Ale

princip je pořád stejný: většina peněz se vytváří půjčováním soukromých bank. Naše nejvyšší ceněná komodita nezastupuje nic hodnotného a čísla na vašem bankovním účtu jsou většinou dluhem někoho jiného, který sám je nepřímou financován z dluhu někoho dalšího, a tak dále. Ani „runy na banku“ nejsou fikcí. Nedávná bankovní krize od Northern Rock v UK až po Fannie Mae v USA dokazuje neodmyslitelnou nestabilitu, která pramení ze zakládání našeho finančního systému na imaginárních zdrojích. Tato konstrukce stojí na klamu a – jak ukázaly v roce 2009 bankovní bailouty po celém světě – když tento klam imploduje, daňoví poplatníci musejí nevyhnutelně přispívat vlastními miliardami, aby jej udrželi při životě.

DLUH VEDE KE KONKURENCI, NE KOOPERACI

Pokud v současném finančním systému zůstávají vklady v bankách, banky nedostávají žádné úroky, takže ani nevydělávají žádné peníze. Proto mají banky ohromnou motivaci nacházet dlužníky všemi dostupnými způsoby. Vyrábějí reklamy, nabízejí nepřírozně nízké úrokové sazby nebo podporují bezuzdný konzum, protože jejich společným zájmem je rozpůjčovat téměř všechny své vklady. Úvěr, který tím vzniká, podle mého mínění zodpovídá za značnou část ekologické destrukce planety, protože nám umožňuje žít si vysoko nad poměry. Pokaždé když banka nějakému člověku vystaví dobropis, Země a všechny její budoucí generace tím dostávají odpovídající dluhopis.

Vypadá to, jako bychom nikdy neměli dost. Podle zprávy Credit Action vydané v roce 2010 je v současnosti ve Spojeném království 70 milionů kreditních karet; UK tedy obsahuje víc těchto „pružných přátel“ než lidí. Průměrná zadluženost domácnosti (bez hypoték) je přes 18 000 liber, a aby toho nebylo málo, v době psaní této knihy narůstá státní dluh

PROČ BEZ PENĚZ?

UK každou vteřinu o ohromných 4 385 liber. Nevyhnutelně musí přijít chvíle, kdy budeme muset své dluhy splatit, a to jak v ekonomickém, tak v ekologickém slova smyslu. Zatímco tvorba všech těchto peněz je vynikající pro ekonomiku, vůbec není tak dobrá pro lidi, kterým tato ekonomika měla původně sloužit. Charita Citizens' Advice v UK každý den pomáhá více než 9 300 lidem, kteří potřebují profesionální podporu, aby se vypořádali se svými dluhy; každé čtyři minuty je jeden člověk prohlášen za zkrachovalého, nebo insolventního a každých jedenáct a půl minuty je zpětně převzat do vlastnictví banky jeden dům.

Na samém konci proces vytváření peněz nevyhnutelně vede k tomu, že bohatí se stávají bohatšími a chudí ještě chudšími. Banky půjčují peníze, které – podle všech objektivních měřítek – na začátku vůbec neměly, a v každém stadiu procesu zvedají úroky a zachovávají si právo zabavovat nemovitá aktiva, nejsou-li dluhy spláceny. Je potom nějaký div, že ve světě bují nerovnost?

Pojďme se vrátit do našeho malého městečka. V minulosti, v dobách jako sklizeň, bylo běžnou praxí, že si lidé často navzájem vypomáhali na neformálním základě, který neměl nic společného se směnou, a že lidé spolupracovali daleko více než dnes. Tato kooperace jim poskytovala jejich primární pocit bezpečí; kultura spolupráce ve skutečnosti dosud existuje v některých částech světa, kde se peníze považují za méně důležité. Nicméně honba za penězi a neukojitelná touha lidí po nich nás donutily navzájem spolu soupeřit ve snaze získat jich ještě víc. I v našem městečku nahradila kooperaci, která tu kdysi vládla, konkurence. Nikdo už teď svým sousedům se sklizní zadarmo nepomáhal. Nový konkurenční duch zčásti zodpovídal za mnoho problémů města, od pocitů osamocení až po nárůst počtu sebevražd, duševních chorob a antisociálního chování. Přispěl také k problémům s životním prostředím jako vyčerpávání zdrojů a klimatický chaos, který v současnosti doprovází náš neúprosný ekonomický růst.

PENÍZE NAHRAZUJÍ KOMUNITU JAKO ZDROJ BEZPEČÍ

Pro většinu z nás peníze znamenají bezpečí. Dokud máme v bance peníze, jsme chráněni. Přijmout tento postoj je však dost riskantní, jak mohou potvrdit země jako Argentina a Indonésie, které v nedávné době utrpěly hyperinflaci. Období boomu, kterým svět prošel na počátku jednadvacátého století, bublina nafouknutá vedením bank, jež se ocitlo pod velkým tlakem, byla propíchnuta. Řada politiků, ekonomů a analytiků si dosud není jistá, jestli ten špendlík byl jen jeden.

Zatímco nepochybují o tom, že současný pokles překonáme, a možná i několik dalších, budoucí ekonomickou krizi nebude tak snadné zvládnout a zotavování bude mnohem těžší, protože tyto potíže budou ovlivněné problémy reálného světa. Bankovníctví je ze své podstaty nestabilní a dva z pilířů naší ekonomiky, pojišťovnictví a ropný průmysl, se nakonec proboří do dvou masivních a stále se rozvíjejících problémů: klimatické změny a „ropný vrchol“.

KLIMATICKÉ ZMĚNY

Ať změny klimatu přisuzujete čemukoli, dochází k nim zcela nesporně. Také je jisté, že škody, které to způsobuje, budou někoho stát neuvěřitelné množství peněz. V roce 2006 Rolf Tolle, franšízový ředitel londýnské společnosti Lloyd's, varoval, že pojišťovny by mohly zcela vymizet, pokud se vážně nezamyslí nad hrozbami, které pro jejich podnikání představují klimatické změny. Nakonec se vyvinuly dva scénáře: buď budou pojišťovny i nadále krýt „zásahy vyšší moci“ (anebo, přesněji řečeno, „zásahy moci lidstva“) a drasticky zvýší pojistné, aby se ochránily – ale i nadále budou čelit svému zániku; anebo je přestanou krýt úplně a účty budou muset zaplatit lidé, jejichž domovy a majetky budou

smeteny z povrchu zemského, čímž dojde ke zruinování místních ekonomik a bude docházet k jedné humanitární krizi za druhou.

ROPNÝ VRCHOL

„Ropný vrchol“ – veliké téma – lze shrnout do jediného prostého faktu: celá naše civilizace je založená na ropě. Jestli mi nevěříte, rozhlédněte se kolem sebe, ať jste kdekoli, a zkuste najít aspoň jednu věc, která buďto není z ropy vyrobená (nezapomeňte, že plasty mají ropný základ), anebo nebyla přepravována s jejím použitím. Ropa je však omezený zdroj: kdy dojde, ještě není jisté, ale skutečnost, že dojde, jistá je. A co víc, ještě než prameny vyschnou, spekulace vyšroubuje ceny nahoru, takže ropa bude čím dál víc nedostupná pro další a další lidi. Podle Roba Hopkinse, zakladatele Transition Network, využijeme čtyři barely ropy na každý jeden, který nalezneme, což znamená, že už teď se k tomuto scénáři rychle přibližujeme. Aby zdůraznil, jak kritický význam ropa v našich životech má, Hopkins dodává, že ropa, kterou dnes využíváme, je ekvivalentem 22 miliard těžce pracujících otroků – tedy více než tří pro každého člověka na planetě. Ropa je jediný důvod, proč si my na Západě můžeme žít tak, jak si žijeme; životy neudržitelné v každém smyslu tohoto slova.

Vlády možná dokážou poskytovat bailouty (finanční pomoc) bankám v obdobích jako „credit crunch“ v roce 2008; bohužel se však neodvratně přibližujeme k tomu, co George Monbiot nazývá „Nature Crunch“. Jak správně poukazuje, příroda bailouty neposkytuje. Pavan Sukhdev, ekonom Deutsche Bank, jenž vedl studii ekosystémů, uvedl, že „přicházíme každý rok o přírodní kapitál v ceně mezi dvěma a pěti triliony dolarů, a to pouze v důsledku odlesňování“. Ztráty při credit crunch, které utrpěl finanční sektor, se pohybují někde mezi jedním a jedním

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

a půl trilionu dolarů; ty jsou ničím v porovnání s celkovou částkou, o niž přicházíme každoročně co do kapitálu přírodního. Jak se potácíme směrem k ekologické katastrofě a ekonomika se smršťuje, budeme se na peníze i nadále moci dívat jako na bezpečí? Anebo znovu přijdeme na chuť úzce provázané komunitě, která si opět osvojí svou schopnost spolupracovat a přispívat ke společnému prospěchu?

To všechno mě praštilo do očí, když jsem se v roce 2008 vrátil do Irska, abych navštívil své rodiče. Za šest let, kdy jsem byl mimo svou vlast a pracoval v UK, se země změnila k nepoznání. Růst, kterým Irové prošli v ekonomickém období „keltského tygra“, měl radikální dopady na jejich kulturu. Před dvaceti lety, na konci osmdesátých let, když jsem vyrůstal, to vypadalo úplně jinak. Symbolem mých vzpomínek byla ulice, kde moji rodiče dodnes žijí. Když jsem tam ještě bydlel, všichni se navzájem znali; trvalo vám čtvrt hodiny, než jste se cestou do města dostali na druhý konec ulice. Z osmdesáti domů tu byl telefon pouze v jediném. Když jste si chtěli zavolat, šli jste do toho domu (který, stejně jako všechny ostatní, měl vždycky odemčené dveře), nasypali na stůl pár drobných a zavolali si obvykle kvůli něčemu hodně důležitému. Nevzpomínám si na víc než pět automobilů v celé ulici; když jste uviděli Mercedes, věděli jste, že za někým přijeli příbuzní ze zahraničí.

Teď většinu lidí zajímá jen postup po žebříčích osobního vlastnictví a kariéry. Ani tak nezáleží na tom, o jakou zeď se tento žebřík opírá, jen když po něm šplhají. Ulice, kterou si pamatuju, už tady není; všechny její kdysi otevřené dveře jsou dávno zamčené.

PLANETA ZEMĚ, S. R. O.

Peníze nám umožňují uložit si své bohatství snadno a na dlouhou dobu. Kdyby nám tato možnost snadného uložení zmizela, měli bychom stále

PROČ BEZ PENĚZ?

motivaci vykořisťovat svou planetu a všechny druhy, které na ní žijí? Kdybychom neměli žádný způsob, jak si snadno „uložit“ dlouhodobé zisky, které jsou výsledkem toho, že si bereme víc, než potřebujeme, bylo by daleko pravděpodobnější, že bychom spotřebovávali zdroje, jen kdybychom je potřebovali. Jeden člověk už by neměl možnost proměnit stromy z deštného pralesa v čísla na bankovním účtu, takže bychom neměli reálný důvod vykácet každou vteřinu hektar deštného pralesa. Dávalo by větší smysl udržovat stromy v zemi, dokud je nebudeme potřebovat.

Představme si planetu jako maloobchodní podnik, jehož vedoucí jsou vůdci našeho světa. Tito manažeři Země, s. r. o. mají krátké, čtyřleté smlouvy, takže se rozhodnou vydělat co nejvíc za co nejkratší dobu, aby měli větší šanci, že jim budou smlouvy prodlouženy. Rozhodnou se prodat některé z pokladen a regálů, aby si o trochu zvedli celoroční zisk a aby účet zisků a ztrát vypadal o něco zdravěji. Funguje to: akcionáři – my – se neobtěžujeme tím, že bychom prohlíželi účty, a manažerům jsou jejich smlouvy prodlouženy. Dalšího roku je jejich schopnost vydělávat peníze nižší, protože vloni rozprodali důležitou část inventáře a zařízení, takže musejí totéž dělat znovu a znovu, dokud nespoteřebují všechnen majetek, co mají. Mezitím podílníci odhlasují, že reinvestují velmi malou část zisku a místo toho zakoupí zboží s velmi krátkou životností a minimálním praktickým využitím.

A u naší planety je to přesně totéž. V jediném okamžiku znehodnocujeme svůj majetek a zisky utrácíme za produkty, jejichž podstatou je, že zastarávají. Je to dlouhodobá obchodní strategie, kterou by žádný zodpovědný byznysmen nikdy nedoporučil. V roce 2009 Kalle Lasn, zakladatel vlivného magazínu *Adbusters*, prohlásil:

„...zbohatli jsme tím, že jsme porušili jeden z centrálních principů ekonomie: nesmíš rozprodat svůj kapitál

a nazývat to výnosem. A přesto jsme za posledních 40 let vykáceli lesy, vylovili ryby v řekách a oceánech na hranici vyhynutí a vysáli ze Země ropu, jako bychom jí měli nekonečné zásoby. Rozprodali jsme přírodní kapitál své planety a nazvali to výnosem. A teď je Země, stejně jako ekonomika, vyčerpaná.“

ROZDÍL MEZI PRODAT A DÁT

Nemám dojem, že bych byl nějak ohromně duchovní člověk v tradičním slova smyslu. Snažím se praktikovat něco, co nazývám „aplikovanou duchovností“, kdy spíše aplikuji svá přesvědčení na fyzický svět, než aby pro mě představovala něco abstraktního, o čem mluvím, ale jen málokdy to praktikuji. Věřím, že člověk je tím blíže k poctivému žití, čím menší nesoulad je mezi jeho hlavou, srdcem a rukama. Duchovní a fyzické jsou pro mě dvě strany jediné mince.

V žití bez peněz spatřuji určitý ne-fyzický přínos. Když pracujeme pro druhé lidi, s výjimkou toho, co děláme pro svou rodinu a přátele, skoro vždycky je to nějaká směna: něco děláme, protože za to na oplátku něco dostáváme. Věřím, že prostituce má stejný vztah k sexu, jako má nákup a prodej vztah k dávání a dostávání: duch, v němž k aktu dochází, se výrazně odlišuje. Když dáváte zadarmo a nemáte pro to žádný jiný důvod než fakt, že můžete zpříjemnit život někomu druhému, vytváří to pouta, přátelství a – nakonec – odolné komunity. Když se něco dělá jen proto, aby se za to dostalo něco jiného, tato pouta nevznikají.

Má další velká motivace je daleko jednodušší a více emocionální – jsem unavený. Už mě unavuje být svědkem ekologické destrukce, k níž dochází každý den, a hrát v ní svou, byť jakkoli malou, roli. Unavuje mě dávat peníze do banky, která, jakkoli eticky se snaží vypadat, usiluje

PROČ BEZ PENĚZ?

jen o nekonečný ekonomický růst na konečné planetě. Unavuje mě sledovat destrukci rodin i pozemků na Středním východě, abychom my na Západě mohli zásobovat své životy levnou energií. A chci s tím něco dělat. Chci komunitu, ne konflikty; chci přátelství, ne boj. Chci vidět lidi, jak žijí v míru s planetou, se sebou navzájem i se všemi ostatními druhy, které ji obývají.

JAK ZAČÍT ŽÍT BEZ PENĚZ

Jedna věc je intelektualizovat důvody, proč bychom se měli vzdát peněz, ale zkusit to v praxi je něco docela jiného. V roce 2007 jsem se to rozhodl vyzkoušet. Prodal jsem svůj milovaný hausbót, zakotvený v přístavu Bristol Harbour, a hotovost využil k založení projektu nazvaného „Freeconomy Community“. Pro někoho mohu být pochopitelně pokrytec, když používám peníze ve snaze urychlit jejich zánik. Nicméně na peníze nahlížím stejným způsobem jako na ropu: měli bychom využít to, co máme, k vybudování udržitelné infrastruktury pro budoucnost.

Měl jsem zkušenosti s místními systémy obchodů jako LETS (Local Exchange Trading Systems) nebo Timebanks, kde lidé směňují spíše své dovednosti a čas než peníze. I když jsem si myslel, že tato schémata jsou skutečně pozitivní alternativou ke globálnímu peněžnímu systému, stále se zaměřovaly na směnu a ne na nepodmíněné dávání. Má teorie byla taková, že budete-li součástí dostatečně velké komunity s dostatečně rozmanitou škálou dovedností, můžete někomu pomoci bez obav nad tím, co tento člověk udělá na oplátku pro vás. Pocit bezpečí bude spočívat ve skutečnosti, že komunita je tady, aby pomohla kterémukoli svému členovi, kdykoli to bude potřebovat. Člověk, kterému pomůžete, možná nikdy nepomůže vám, ale vám zase může vypomoci někdo, komu jste vy nikdy nepomohli. Rozdíl mezi tím a běžným

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

monetárním systémem je, že jeden používá k vypočtení úrovně našeho bezpečí číslice na počítačovém monitoru, zatímco druhý ztotožňuje bezpečí s pouty, která si nevyhnutelně vytváříme s druhými lidmi, když děláme něco jen tak z lásky. Jeden systém buduje silnější komunity, druhý staví vyšší ploty.

Zisk z prodeje lodi jsem použil na zaplacení webového developera, aby společně se mnou vybudoval online infrastrukturu, přes kterou si lidé budou moci navzájem pomáhat, ne pro výdělek, ale prostě jen tak z lásky k bližnímu. Prvořadým cílem bylo, aby webová stránka fungovala jako facilitátor, který umožní lidem navzájem si zadarmo pomáhat; ale jak nejlépe to zrealizovat, ještě tvořilo prostor pro diskusi. Nakonec jsem se rozhodl, že samým srdcem je tu sdílení; sdílení znamená nejen to, že bude využíváno méně světových zdrojů, ale bude to zároveň velmi mazaný způsob, jak dostat lidi dohromady. Měli jste někdy někoho *méně* rádi za to, že se s vámi o něco podělil? Přesně. Sdílení buduje pouta, odbourává strach a lidé díky němu mají lepší pocity ze světa, v němž žijí. Mír přijde teprve ve chvíli, kdy veškeré malé interakce, k nimž po celém světě den co den dochází, začnou být přátelštější. Celek se skládá z detailů.

Freeconomy Community se stala webovou stránkou, kde se sdílejí dovednosti, nástroje i prostory, jejímž cílem bylo spojovat lidi dohromady a umožnit jim, aby se navzájem vyučovali novým dovednostem, aby sdíleli zdroje a nakonec, aby měli příležitost žít životem, v němž peníze nejsou primárním faktorem ve všem, co dělají. Stránku jsem nazval „justforthe love of it.org“ (prostě jen tak z lásky), což podle mě dobře sumarizuje ducha celého projektu. Počáteční úspěch webové stránky mě šokoval. Koncept ukrytý za ní byl starý jako hory, ale jeho přítomnost na internetu mu podle mě dodala zcela nový rozměr. Do roka novináři používali termín „freeconomy“ jako označení celého bezpečnějšího hnutí.

„STAŇTE SE ZMĚNOU“

Počátkem roku 2008 jsem získal pocit, že začínám chápat, jakou změnou se chci stát. Po vytvoření projektu, jenž úspěšně umožnil lidem začít přecházet ke sdílení místo prodávání svých dovedností, jsem se rozhodl, že jestli chci, aby svět kladl menší důraz na peníze, bude vhodné, abych začal tím, že se sám pokusím žít bez nich, abych viděl, jestli to vůbec jde.

V červnu 2008 jsem se rozhodl, že se vzdám všech peněz minimálně na rok, a že s tím začnu koncem listopadu, v Mezinárodní den nenakupování. Když jsem o tom řekl svým přátelům, mysleli si, že jsem zešílel. Proč, ptali se, chci udělat něco tak extrémního (slovo, které bývá v souvislosti s mým způsobem života používáno poměrně často)? Ale co je „extrémní“? Mně připadá extrémní koupit si plazmovou televizi za pár tisíc. A vzhledem k tomu, že některé problémy, jimž budeme v budoucnosti čelit, jako jsou klimatické změny a ropný vrchol, budou podle mnoha předních vědců velice extrémní, jak bychom mohli vůbec očekávat umírněná řešení?

2

PRAVIDLA SÁZKY

Pocházím z velice sportovní rodiny, a než jsem se rozhodl oprostít od peněz, toužil jsem stát se mega-bohatým profesionálním fotbalistou. Fotbal mě nenaučil moc věcí, které by se nějak vztahovaly k životu bez peněz, ale ukázal mi, že každá hra potřebuje mít jasná pravidla. Proto jsem se rozhodl vytvořit si ze všeho nejdřív jasný soubor pravidel, která bude možné snadno vysvětlit a kterých se budu muset držet po celou dobu svého roku bez peněz.

Lidé, kteří se mě vyptávají na pravidla tohoto experimentu, spadají většinou do dvou skupin. Na jedné straně jsou ti, které překvapuje, že se nějakými pravidly vůbec zabývám. Jejich logika jim říká, že to je jen moje hra a nemám v ní žádné soupeře, takže proč nehrát vždycky prostě tak, jak se mi právě bude chtít? A na straně druhé jsou tu ti, kteří chtějí znát odpověď na každý myslitelný scénář, do něž bych se eventuálně mohl dostat.

Logika první skupiny má trochu mezery; mám totiž dvojici soupeřů. Děsivější z nich je můj vnitřní démon, který mě činí slabým, když se ocitnu tváří v tvář pokušením jako je výlet do města v deštivý zimní večer, popíjení whisky s přáteli někde u krbu a, samozřejmě, čokoládě. Jsem si jistý, že bez pravidel bych dříve nebo později podlehnul, a jakmile by se to jednou stalo, stavidla by se otevřela. Znat své slabosti bude vždycky jednou z vašich nejsilnějších stránek. Druhého soupeře jsem se obával o něco méně: potenciální kritiky. Když děláte něco, jako jsem se chystal udělat já, takhle veřejně, vystavujete se pochopitelně všem možným druhům kritiky, když neuspějete. Vybuodoval jsem si velmi dobré vztahy s téměř všemi novináři, se kterými jsem kdy spolupracoval; ti, s nimiž jsem se měl to štěstí potkat, projevíli velkou dávku poctivosti a vždycky jsme vytvořili vzájemně velmi přínosná partnerství. Nicméně novináři jsou placeni za to, aby získávali velké příběhy, a některé druhy publikací je chtějí mít pěkně šťavnaté. Bylo by ode mě dost naivní myslet si, že každý producent a vydavatel na planetě se chystá horlivě propagovat poselství freeconomy. Jedny noviny, jejichž jméno si nechám pro sebe, uspořádaly poradou, na které se vydavatel ptal svého týmu, jestli by neměli vyslat novináře v utajení, aby se mě pokusil chytit, jak utrácím nebo přijímám peníze. Náhodou se stalo, že právě v tomto případě jsem se znal se spolubydlícím jednoho z redaktorů na poradě. Tím, jak moc byli připraveni získat velký příběh jakýmkoli způsobem, si nejsem jistý.

Takže jaká pravidla budou určovat parametry mé existence v následujících dvanácti měsících?

1. PRVNÍ, ZÁKLADNÍ PRAVIDLO „ŽÁDNÉ PENÍZE“

Po celý rok nebudu smět přijímat ani utrácet žádné peníze. Žádné šeky, žádné kreditní karty, žádné výjimky. Všechno, co budu těchto dvanáct

měsíců potřebovat nebo chtít, budu muset získat bez hotovosti i všech jejích náhradníků. Uzavřel jsem svůj bankovní účet, přestože jsem věděl, že bude dost těžké otevřít si nový s nulovou finanční aktivitou během celého roku bez peněz.

2. PRAVIDLO „NORMÁLNOSTI“

Normálnost není slovo, které by se v souvislosti s mým experimentem používalo právě často. Pravidlo normálnosti bylo však mým nejzásadnějším pravidlem, protože mi poskytlo rozumový rámec pro rozhodování v nespočtu situací, v nichž se během následujícího roku ocitnu. Bez tohoto pravidla bych nebyl schopen svůj experiment provést a žít při tom relativně normální život.

Když se mě někdo zeptal, jestli je něco v rámci pravidel experimentu, položil jsem si otázku: „Co bych udělal normálně?“ Třeba jedna z nejčastějších otázek: „Když tě chce kamarád jeden večer pozvat na večeři, přijmeš to, nebo budeš muset dohodnout nějakou výměnu?“ Tenhle typ otázek vás nakonec přivádí k šílenství. Samozřejmě že nebudu smlouvat s kamarádem, který mi nabídne večeři. Dříve, v dobách s penězi, jsem nikdy nenabízel kamarádovi, že mu zaplatím za jídlo na mém talíři; udělat to by odporovalo každé společenské normě, kterou mě kdy rodiče učili.

Tady je třeba vyjasnit pár důležitých bodů. Zaprvé, pokud témuž kamarádovi – anebo koneckonců komukoli jinému – nabídnu večeři o pár týdnů později, nesmějí mě odmítnout na základě svých obav, že dalších pár dnů nebudu mít co jíst. To by nebyla normální výmluva z pozvání na večeři. Kromě toho, když budu mít někdy pocit, že mě lidi zvou na večeři častěji než normálně, spíše ze starosti o moje blaho, než že by se mnou prostě chtěli trávit čas, pak odmítnu. Zadruhé, měl

PRAVIDLA SÁZKY

jsem v úmyslu žít energeticky nezávisle. To znamená, že si veškerou svou energii na svícení, topení, vaření a komunikaci vyrobím sám a že se sám vypořádám se vším odpadem. Neznamená to ale, že když budu s kamarádem a on rozsvítí nebo pustí nějakou hudbu, budu muset odejít z místnosti; to by bylo směšné. Získal jsem notebook a mobilní telefon (pouze pro příchozí hovory) od lidí, kteří už je nechtěli; když navštívím lidi daleko od domova a budu potřebovat zařízení nabít, použiju jejich elektřinu, když nebude jiná možnost, protože přesně to bych byl udělal i v minulosti. Podobně když mě někdo přijde navštívit, nabídnu mu veškerou solární energii, kterou si vyrobím. Zatřetí, rok zahájím s běžným množstvím jídla a oblečení. Zahodit všechno v Den nenakupování a začínat od píky by bylo proti všemu, z čeho sestává můj běžný rok.

Přijímat je velmi důležité, protože to poskytuje dárci prožitek vlastní velkorysosti a laskavosti. Bez příjemce by nebylo dárce a umět dávat je jedním z největších darů, kterých se nám dostalo. Přesto bylo zásadní udržovat nedotčenou integritu mého experimentu velmi reálným a každodenním způsobem.

3. PRAVIDLO „POŠLI TO DÁL“

Tento koncept jsem si sestrojil v hlavě dávno předtím, než mi stejnojmenný hollywoodský film pomohl zartikulovat jeho název. Film je o chlapci, jehož učitel požádá všechny žáky ve třídě, aby vymysleli způsob, jak změnit svět k lepšímu. Chlapec navrhne, že když každý jeden člověk pomůže třem lidem s něčím důležitým, jen s vírou, že každý z nich bude pokračovat a pomůže dalším třem, a tak *ad infinitum*, nejenže se po zeměkouli bude exponenciálně šířit soucit, laskavost a láska, ale také se to nakonec vrátí zpět k užítku původních dárců. A zřejmě přesně ve chvíli, kdy to budou nejvíc potřebovat.

Pokusil jsem se ekonomikou „pošli to dál“ nahradit tradiční směnu. Jde o volné dávání a dostávání. U tradiční směny se obě strany dohodnou na „ceně“, než se pustí do práce; a potom, až proběhne kompletní směna, udělají na čem se dohodli. Podle mého se tohle až tolik neliší od peněz, přestože to má výhodu „lokálnosti“ a nejčastěji se to týká věcí, které jsou důležité a vzájemně přínosné. Vede to také k reálnějším vztahům. Přes to všechno tomu ale chybí jeden zásadní duchovní prvek: nepodmíněné dávání. Na nepodmíněném dávání je něco, co proměňuje vztahy a vytváří pouta způsobem, kterého tradiční výměna nemůže nikdy dosáhnout.

Když pro vás někdo něco udělá prostě jen z lásky, bez očekávání, že za to dostane něco na oplátku, je to velmi silný zážitek, zvláště v našem jednadvacátém století, kdy nás všichni učí starat se v první řadě o sebe a pak teprve o všechno ostatní. Koncept „pošli to dál“ je absolutně o nepodmíněném dávání. Příroda funguje na stejném principu: jablonoň dává své plody bezpodmínečně, aniž by za to žádala hotovost nebo kreditku. Prostě jen dává, ve víře, že její dobrodinec bude dál šířit její semena a poskytovat světu ještě více jablek.

Jak se „pošli to dál“ uplatňuje u mého experimentu? Nikdy předem nedojednávám podmínky s lidmi, kterým pomáhám; prostě pomáhám. Je to vztah založený na důvěře. Já to dělám s důvěrou, že mé požadavky budou splněny, kdykoli budu něco potřebovat (ne chtít), ať už pomoc přijde od toho, komu jsem pomohl já, nebo od někoho, s kým jsem se nikdy nesetkal, a ať se to stane pět minut poté, co jsem někomu pomohl, anebo o dva roky později. Milovníci klišé tomu říkají „jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá“. Já věřím, že to není nic složitějšího než prostě toto: budete-li trávit svůj čas tím, že věnujete světu víc lásky, pak je rozumné věřit, že budete mít sami prospěch ze světa, kde je víc lásky.

„Pošli to dál“ je nádherná teorie a jsem přesvědčený, že kdybychom ji praktikovali v hojnější míře, svět by byl daleko laskavějším místem.

Často jsme bohužel příliš krátkozrací a pohlcení sami sebou. Bereme si a hromadíme, ale to vede k něčemu, co je ve skutečnosti jen velmi falešným pocitem bezpečí a hojnosti. Kdybychom dávali a dělili se, všichni bychom mohli být o mnoho bohatší – materiálně, emocionálně i duchovně. Nejenže bychom měli přístup k většímu fondu materiálních zdrojů, ale měli bychom i širší síť přátel a navíc teplo, které doprovází každý čin, kdy něco uděláme jen proto, že můžeme.

4. PRAVIDLO RESPEKTU

Respektovat přání druhých je neodmyslitelnou součástí života a někdy zahrnuje i dělání kompromisů. Přestože jsem měl v plánu žít energeticky soběstačně, nevyhnutelně se budu ocitat v domech a na pracovištích jiných lidí. Kdybych to měl dělat stejně jako medvěd v lese, mohl bych vytáhnout rýč, vykopat si na předzahrádce díru a do ní se... si dojit na záchod; jinými slovy, své hostitele bych asi dost šokoval.

Nicméně pointou mého experimentu nebylo otravovat a absolutně odradit 99 % populace, která dosud používá peněz a kanalizace; zůstat v takových okamžicích neotřesitelně věrný svým přesvědčením by bylo kontraproduktivní. Tomuhle říkám „pravidlo respektu“. Stavím se za to, čemu věřím, ale centrem mého zájmu je vyvolat z dlouhodobého hlediska co nejpozitivnější změnu a vzít s sebou na svou cestu i další lidi, pokud budou chtít jít. Když respektujete způsob života druhého, bude on daleko spíš respektovat ten váš.

5. PRAVIDLO „ŽÁDNÁ DALŠÍ FOSILNÍ PALIVA“

Velmi brzy nám nezbude nic jiného než naučit se žít bez ropy; je to omezený zdroj a my ho využíváme s mimořádnou rychlostí. Výrobky založené na ropě nejenže neuvěřitelně znečišťují životní prostředí, ale také tlačí na vlády, aby hledaly nové zdroje ropy; a výsledkem tohoto tlaku jsou čím dál častěji války po celém světě.

Za tohle jsem nechtěl být zodpovědný, takže po celý následující rok nebudou mým jménem použita žádná nová fosilní paliva. Když mi někdo bude chtít pomoci tím, že mi nabídne odvoz, protože si bude myslet, že už nemůžu, zdvořile ho odmítnu. Povolím si autostop, protože řidič pojedou do svého cíle tak jako tak. Svezení přijmu jen v případě, že cesta bude pěšky nebo na kole nemožná, a velmi vzácně, protože tenhle rok není o tom, abych se choval jako vyžírka na druhých. Nikdy nepojedu stopem třicet kilometrů do Bristolu navštívit kamarády nebo si sehnat jídlo a dříví, ale do jiné země se stopem svezu.

6. PRAVIDLO „ŽÁDNÉ PLACENÍ ÚČTŮ PŘEDEM“

Nejenže jsem nezapltil předem žádný z normálních účtů, které se nám běžně hromadí na stolech, ale ani jsem žádné účty neměl, protože jsem se rozhodl být kompletně soběstačný. Příprava celé mé infrastruktury neproběhla jen tak přes noc. V některých ohledech jsem se na to připravoval celý život. Z praktičtějšího hlediska jsem však strávil šest měsíců přípravou na tento rok, který podle mého rozhodnutí začne 29. listopadu 2008, v „Den nenakupování“, neboli v poslední listopadovou sobotu, kdy ve Spojených státech oficiálně propuká předvánoční šílenství.

3

PŘÍPRAVA ZÁKLADŮ

Když mě poprvé napadlo žít celý rok bez peněz, nepomyslel jsem na to, že to bude tak složité. I když jsem měl vždycky rád k dispozici trochu hotovosti navíc, od mých dob zuřivého konzumu už nějaká doba uplynula. Čím víc jsem však začal prozkoumávat králičí noru „freeconomic“ života, tím víc se z ní stávalo bludiště. Ne proto, že by to bylo samo o sobě tak složité, ale proto, že v moderních západních společnostech jsme už velmi zvyklí na své pohodlí a, co je důležitější, odnaučili jsme se mnoho tradičních dovedností. Lidé žili bez peněz hodně dlouho – přes 90 % času, kdy *Homo sapiens* naši planetu obývá. Problém je, že se z toho stalo něco jako zapomenuté umění.

Jako jednu z prvních věcí jsem si uvědomil to, že je ohromný rozdíl mezi žitím s velmi skromným rozpočtem a zákazem utratit jedině penny. Britská vláda klasifikuje domácnost, jež žije s příjmem 60 % pod středním ročním příjmem, jako chudou. Oficiálně řečeno, všechno pod 5 800 liber se považuje

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

za chudobu a pod 5 000 liber za nejtěžší chudobu. Nebo něco jako peklo na zemi. Podle vládních údajů žije v chudobě třináct milionů lidí v UK.

Chudoba je legrační fenomén. Vždycky je definovaná finančně a vždycky se vztahuje k tomu, kolik vydělávají jiní lidé. Je možné být nesmírně šťastný navzdory tomu, že máte jen málo peněz a oficiálně jste klasifikováni jako postižení chudobou. A taky můžete být velmi nešťastní, i když vyděláváte hodně peněz. Ti, kdo chtějí mít vždycky víc, budou žít vždycky v chudobě, bez ohledu na to, kolik vydělají, zatímco ti, kdo jsou spokojeni s tím, co mají, budou mít vždycky pocit, že žijí v hojnosti. Většinu chudoby v UK tvoří chudoba materiální, ale chudoba duchovní, stav myslí, ve kterém naplnění přichází jedině z honby po materiálním zisku. Značná část materiální chudoby na místech jako Afrika pramení právě z duchovní chudoby Západu, protože instituce jako Světová obchodní organizace nebo Mezinárodní měnový fond (MMF) i nadále mrzačí „rozvojové“ země dluhy a omezeními, jejichž cílem je umožnit západním vládám opatřovat extravagantní výrobky a levné potraviny, které my, spotřebitelé, vyžadujeme.

Zjistil jsem, že s trochou organizace bych snadno vyžil s pěti tisíci liber ročně, dokonce i s nájemným. Problémy začínají, když nesmíte používat peníze vůbec, čímž se za normálních okolností malá koupě mění v ohromný podnik. Řekněme, že žijete s miniaturní mzdou 50 liber týdně a přestane vám psát propiska. Propisky jsou, z finančního hlediska, levná záležitost; skoro každý si může doběhnout do nejbližšího obchodu a koupit si novou za 25 pencí. Bez peněz je to ale něco úplně jiného. Nezáleží na tom, jestli jsou propisky neuvěřitelně levné, je jedno, jestli půjdou na pět pencí; bez peněz si ji zkrátka nekoupíte. Místo abyste utratili ekvivalent dvou minut práce za minimální mzdu v UK, budete muset strávit tři čtvrtě dne výrobou nového pera z houby jménem hnojník inkoustový. To je rozdíl mezi skromným životem a životem zcela bez peněz. Tato skutečnost mi naháněla hrůzu.

PITVA MÝCH SPOTŘEBNÍCH NÁVYKŮ

Zdá se, že novináři a reportéři odhalili obludnost mého experimentu dříve než já. V počátečních stadiích byla často první položená otázka tato: „Jak to chcete udělat?“ Doufali v nějaký krátký a výstižný citát, který by snadno zapasovali do svého článku nebo rozhovoru. Ale jak pregnantně vyjádřit, jak se chystáte přežít bez peněz celý dlouhý rok?

Zjistil jsem, že nejlepší způsob, jak na tuto otázku odpovědět, je upřímně vyložit, jak přesně jsem se připravoval. Když jsem se rozhodl žít rok bez peněz, jako první jsem si formuloval pravidla a hned poté jsem vzal zápisník a udělal si seznam úplně všeho, co spotřebovávám; tady a teď, jak to stojí a leží. Nazval jsem to svým „detailním seznamem“. Abych si nějak uspořádal myšlenky, rozdělil jsem seznam na jídlo, energii, topení, dopravu, zábavu, osvětlení, komunikaci, čtení, umění a tak dále. Nakonec seznam zabral polovinu zápisníku – a to byl seznam člověka, který se považoval za poměrně umírněného spotřebitele. Obchází mě hrůza, když si představím, jak by asi vypadal seznam nějaké přední světové celebrity. Propracovával jsem se seznamem, snažil se přijít na to, jak bych mohl získat všechny věci, které bych normálně potřeboval, způsobem, který nezahrnuje účast peněz. Hned po pár stránkách začalo být jasné, že u většiny věcí bude zapotřebí, abych nebyl od toho, co spotřebuji, odcizen o víc než jeden stupeň; buď si to budu muset vyrobit sám, anebo znát člověka, který to vyrábí.

To byl vynikající výchozí bod. Poskytl mi spousty opravdu užitečných informací, na jejichž základě jsem se mohl rozhodovat. Kolik nových věcí se budu muset naučit před experimentem a v jeho průběhu? Kolik mě bude stát celá nezbytná infrastruktura? Kolik času mi zabere každá z činností? Jelikož tento rok byl o tom, méně spotřebovávat a ke zbývajícím věcem mít bližší vztah, umožnila mi tvorba seznamu určit mou základní úroveň existence, věci, bez nichž se skutečně neobejdu, a mé priority u všeho ostatního.

MUŽ, KTERÝ SE ZŘEKL PENĚZ A PŘEŽIL

Jednou z nejužasnějších věcí na tomto procesu bylo, že mě donutil položit si otázku, jak moc důležitý je pro mě každý bod seznamu. Miluju chleba; je to hluboce zakořeněná závislost. Proces „detailizace“ mě přiměl uvědomit si, že abych měl chléb, musím si sehnat vlastní obilí, dovést si ho domů na přívěsu za kolem (což na rušných silnicích vždycy chvilku trvá) a rozemlít ho na mouku ručním mlýnkem na zrno. Musím si vyrobit vlastní kvásek a (na první dávku) počkat pět dnů. Za těch pět dnů si budu muset venku postavit troubu na chleba. Jakmile bude hotová a připravená k použití, budu ji muset roztopit a pak se o ni několik hodin neustále starat, než se můj chléb upeče. A v tu chvíli už budu zřejmě tak utahaný, že nebudu mít ani sílu sníst ten vynikající bochníček, jehož přípravou jsem strávil celý týden.

Podepisuji se pod ideologii „permakultury“. Permakultura znamená tvorbu lidských domovů a systémů produkce potravin na základě modelů, jež napodobují přírodní vzorce. Tyto modely nejenže eliminují takřka veškerý odpad a ušetří spoustu energie, ale také mnoho práce. I když bych určitě neřekl, že jsem líný, nepřipadá mi v pořádku vynaložit na výrobu jídla víc kalorií, než kolik vám ten kousek jídla dodá; jinak by mělo větší smysl lehnout si a číst si knížku. Nicméně vždycy existuje nějaká střední cesta. Psaní seznamu mi pomohlo uvědomit si, že budu-li chtít chleba, budu muset přijít s nějakým novým řešením. A stalo se. Rozhodl jsem se, že i když miluju chléb, budu ho muset mít jen jako občasný požitek. Místo toho budu klíčit zrní. To znamená, že rozsypete vrstvu žitného zrna na pár vrstvených děrovaných plat a dvakrát denně je zaléváte, dokud nevyklíčí. Zabere to jen pět minut, což je daleko méně práce – za vyšší výživovou hodnotu – než při výrobě chleba. I když co do chuti a vůně se to dá jen těžko srovnávat!

To je jen jeden příklad ze seznamu mnoha set. Další výhodou mého seznamu bylo, že mi umožnil přijít na to, kolik si budu muset našetřit a následně utratit, abych si vytvořil infrastrukturu nezbytnou

PŘÍPRAVA ZÁKLADŮ

k uskutečnění tohoto roku. Může znít ironicky nebo dokonce protikladně, když říkám, že budu muset šetřit a utrácet peníze, aby mohl proběhnout můj rok bez peněz. Ale nikdy jsem neřekl, že chci po lidstvu, aby přestalo používat peníze hned zítra, ani že bych chtěl, aby se příští týden přestala používat ropa. Jakkoli rád bych byl, kdybych se něčeho takového jednou dočkal, v současnosti by to způsobilo katastrofu, protože celá naše infrastruktura je založená na hojnosti obojího. Na peníze se dívám stejně jako na ropu; budeme-li trvat na jejich používání, pojďme je aspoň přestat vynakládat na zbytečné nebo i destruktivní věci a služby. Pojďme oba tyto zdroje využít k vybudování nové infrastruktury, která nám umožní žít opravdu udržitelně z dlouhodobého hlediska. Pro mě to není ani tak o revoluci, jako spíš o evoluci, přechodu a transformaci.

Vypadlo to, že abych si vybudoval základní infrastrukturu, kterou budu na rok života bez peněz zřejmě potřebovat, budu si muset ušetřit asi 1 600 liber za čtyři měsíce, během kterých mě čeká také spousta práce, aby bylo všechno připravené včas. Tato částka se zakládala na tom, že si koupím všechno (jako třeba příbytek) buď nové, nebo na dražším konci spektra věcí z druhé ruky, protože jsem nechtěl, aby celý můj rok ztroskotal ještě dříve, než začne. Neměl jsem však v úmyslu všechno si koupit. Měl jsem v plánu zjistit, kolik toho můžu získat zadarmo, když použiju odpad a nepotřebné věci druhých lidí, což naprosto zapadalo do ducha celého projektu. Bude to časově náročné, ale rozhodně možné.

Výzkum byl hotový a seznamy dokončené. Byl čas začít dávat dohromady všechny věci na seznamu, než přijde konec listopadu.

BUDOVÁNÍ INFRASTRUKTURY

STŘECHA NAD HLAVOU

Když uvažujete o tom, co potřebujete k přežití, první věci, které vás napadnou, jsou základní nezbytnosti. Na prvním místě byla střecha nad hlavou.

Když jsem se poprvé rozhodl žít rok bez peněz, neměl jsem potuchy, jak bych se mohl vyhnout placení nájemného. Věděl jsem, že nebudu moct žít v normálním domě, protože to by zahrnovalo utrácení podstatných finančních částek. Budu si muset pořídit nějaký přístřešek a dát ho někam, kde ho budu moct používat zadarmo. Na začátku jsem byl připraven uvažovat o čemkoli – stanu, jurtě, karavanu, týpí; bylo mi to jedno. Stan by zřejmě nebyl ideálním místem na trávení zimy, ale byl jsem tak odhodlaný začít, že jsem o tom vážně uvažoval. Ve svém „detailním seznamu“ jsem si vyhradil na ubytování 500 liber, což je 0,2 % průměrné ceny domu v mé oblasti. Mohl bych za to mít fantastický stan, směšně malý karavan nebo levou polovinu jurty. A nebyl jsem si ani jistý, jestli si to budu moct dovolit. A tak jsem se jednoho rána rozhodl vyzkoušet štěstí a dát si na Freecycle inzerát: „Hledám: Jakoukoli obytnou konstrukci – stan, jurtu nebo karavan.“

Karavan jsem tam napsal spíš jako vtip. Dovedete si zřejmě představit mé překvapení, když mi odpověděla žena, která napsala, že má karavan, který by mi s velkou radostí přenechala. Má první reakce byla, že „je to příliš krásné, než aby to byla pravda“ a že půjde zřejmě o starý krám, který se už rozpadá. Vyšlo ale najevo, že nejde o nic takového – byl to dokonale postačující karavan, který – protože už byl starý přes deset let – již nesměl pobývat v kempech. Majitelka ho nemohla prodat, aniž by na něm nechala víc práce, než byla ochotná, a jeho parkování jí stálo 25 liber měsíčně. Zeptal jsem se, co ode mě chce za to, že

PŘÍPRAVA ZÁKLADŮ

ji karavanu zbavím. Podala mi s úsměvem na tváři klíčky a řekla, že je můj. To byl ohromný úspěch – nejenže jsem měl daleko větší, teplejší a bytelnější domov, než jsem očekával, ale znamenalo to také, že mohu škrtnout 500 liber z částky, kterou jsem k přípravě svého roku potřeboval. A kromě toho jsem si nemusel kupovat nic nového, což pro mě bylo stejně důležité.

JAK ZÍSKAT VĚCI ZADARMO

Existují dva fantastické online nástroje spojující lidi, kteří mají věci, jež už nepotřebují, s lidmi, kteří je mohou využít: **Freecycle** (www.freecycle.org) se skupinami po celém světě a **Freegle** (www.ilovefreegle.org). Tyto projekty nejenže zachrání dokonale použitelné výrobky před poleháváním na smetišti (Freecycle zachrání před skládkou čtyři miliony tun užitečných věcí ročně), ale snižují také produkci oxidu uhličitého, protože příjemci nemusejí protahovat dodavatelským řetězcem nové výrobky; produkty, které nevyhnutelně zahrnují spoustu použité energie (která byla zapotřebí k jejich výrobě a distribuci).

Pomocí těchto online systémů mohou lidé inzerovat věci, které už nepotřebují, ale jiní sem také mohou vyvěsit svou poptávku. Když takovou věc někdo ze skupin má a rád ji zašle do nového domova, může vás libovolně kontaktovat.

Další, tradičnější způsob, jak uspokojit vaše materiální potřeby, je zajít buď do místního sběrného dvora, nebo si projít svou čtvrt' a hledat věci, které lidé nechávají přede dveřmi či u kontejnerů. Je úžasné, co vše tu můžete najít – spousta věcí, které dnes používám, byly původně odsouzené k zavržení.

Teď když jsem měl domov, musel jsem si najít nějaké místo, kde ho budu moct zadarmo zaparkovat. Nájem kdekoli ve městě není nic

levného; pár týdnů předtím jsem si vypočítal, že prvních sedm pracovních dnů v každém měsíci jde přímo k mé paní domácí. Uvědomil jsem si, že teď nebudu muset platit nájem, a tak budu moci svobodně působit jako dobrovolník v projektech, ve které věřím a které chci ve svém čase podporovat. Dostal jsem nápad – proč se nepustit do nějakého dobrovolnického projektu, který bude vlastnit kousek země, kam si budu moci zapíchnout karavan, aniž by to nějak zasahovalo do jeho činnosti?

Napsal jsem si seznam organizací, které připadaly v úvahu. Jedna z nich vyčnívala nad ostatní: Radford Mill Farm poblíž Bristolu. Třebaže stál od města dál než ty ostatní, byl to projekt, se kterým se mi opravdu chtělo pomoci. Chtěli po mně, abych pracoval víc dnů než v těch ostatních – tři dny v týdnu; což je ekvivalent práce prvních dvanáct dnů v měsíci, abych měl střechu nad hlavou. Jak mě upozornil jeden reportér, vypadá to dost nepříznivě v porovnání s těmi sedmi dny – při minimální mzdě – které bych musel odpracovat, abych si zaplatil nájem svého pokoje v Bristolu. Jenže tomuto druhu uvažování jsem se právě snažil vyhnout. V rámci dohody s komunitou lidí, jež provozovala farmu, jsem souhlasil, že budu pracovat devět hodin třikrát týdně, i když šlo o pružnou a neformální dohodu. Když děláte něco, co chcete dělat, nevádí vám udělat toho trochu navíc, když je třeba. Budu pomáhat pěstovat potraviny a udržovat pozemky (zvláště křoviny) a spolu s tím i všechno ostatní, co je potřeba k provozování organické farmy, jako je úklid a kompostování. Protože farma měla 40 hektarů, bylo tu pro mě spousta místa, kde si budu moci pěstovat vlastní potraviny.

Jediná potíž s mým novým domovem byla ta, že jsem neměl k dispozici záchod. Abych tento problém vyřešil, rozhodl jsem se, že si postavím suchý kompostový záchod. Ten se nijak zvlášť neliší od toho normálního, až na to, že nemá splachování, a tak nevyplývá hektolitry vody. Navíc mi poskytne užitečné hnojivo. Jsou dvě možnosti, jak si postavit suchý záchod: první je strávit tři dny výrobou krásné stavby na podpěrách,

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.